

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR ŐSNYOMTATVÁNY-GYŰJTEMÉNYÉNEK TÖRTÉNETE

VÉRTESEY MIKLÓS

I.

A magyar könyvtárak közül háromnak van jelentősebb, ezer kötetet meghaladó ősnymtatvány-gyűjteménye. Közülük kettő, az Országos Széchényi Könyvtár és az Akadémiai Könyvtár múlt századi alapítású, csak az Egyetemi Könyvtár története vezet vissza a régebbi időbe. Inkunábulumai figyelmet érdemelnek abból a szempontból is, hogy nem látványosságnak, mutogatásra érdemes ritkaságnak gyűjtötték össze — mint számos külföldi uralkodói vagy főúri könyvtárban —, hanem mindennapi használatra, olvasásra. És hogy valóban sokat olvasták is, ezt a bennük levő bejegyzések, széljegyzetek bizonyítják.

A Könyvtár különben dotáció dolgában sohasem volt elkényeztetve. Gazdag pártfogókkal nem rendelkezett, szűkös beszerzési keretéből ritkaságvásárlásra nem tellett. Alapításától kezdve napjainkig még a tanításhoz, tudományos kutatáshoz elengedhetetlenül szükséges műveket is csak nehezen tudta megszerezni.

Az ősnymtatványtár történetére, az egyes kötetek korábbi birtokosaira és a Könyvtárba kerülésének időpontjára vonatkozóan két fő forrás áll rendelkezésünkre, az egykori tulajdonosok bejegyzései és a katalógusok. A tulajdonbavételt jelentő bélyegezés csak a múlt században terjedt el, korábban a rendházak, iskolák és egyéb intézmények könyvtárosai kézzel írták be a rendház, iskola stb. nevét a könyv első, utolsó lapjára vagy a szennylapra; sokszor tettek így a magánszemélyek is. Természetesen a posszessor-bejegyzés hiányából nem lehet semmire sem következtetni, mert a beírás elmaradhatott, vagy pedig azt a lapot, amelyen szerepelt, kitéphették, újrakötés alkalmából mással pótolhatták. Ebből a szempontból jellemző, hogy a felszabadulás után feloszlott szerzetesházak inkunábulumainak jelentős hányadában is hiába keresünk ilyen bejegyzést,¹ pedig napjaink könyvtári előírásaiban sokkal fontosabb követelmény a tulajdonos megnevezése, mint régen volt.

Katalógusok szempontjából az Egyetemi Könyvtár kivételesen kedvező helyzetben van. Első katalógusa ugyan, amelynek létét Dümmerth Dezső meggyőzően bizonyítja be,² elveszett, 1632-től azonban valamennyit megőrizte, s ezek biztos támpontot nyújtanak a különféle állományelemzésekhez.

A Könyvtár legrégibb beszerzései az 1561 utáni évekből származnak, a jezsuiták első nagyszombati letelepedése idejéből. A kollégium és vele együtt a könyvtár 1586-ban Znióváraljára, 1598-ben Vágsellyére költözött. 1605-ben, Bocskai szabadságharca idején a rendnek el kellett hagyni az országot, de könyveiket magukkal vitték Bécsbe, ott őrizték, s 1615-ben átadták a Nagyszombatban másodszor felállított kollégiumnak.³

¹ A Széchényi Könyvtár tapasztalata. Soltészné közlése.

² D. D.: A budapesti Egyetemi Könyvtár gyűjteményének keletkezése 1561—1635. MKSz. 1963. 52. 1.

³ Dümmerth i. m.

Az 1632-ben már meglevő anyagból 216 kötetet ma is őriz a Könyvtár. Köztük több ősnymtatványt is találunk, a legrégebb beszerzés Ciceró műve, *Epistolae ad familiares*ének 1493. évi velencei kiadása. (Ősny. 471 — H 5204. Az idézett ősnymtatványok után zárójelben ennek könyvtári jelzete, majd a Hain, illetve Copinger, Reichling, GW vagy egyéb, az azonosításra alkalmas szám szerepel. A jelzet hiánya azt jelenti, hogy a könyv ma már nincs a Könyvtár birtokában.) A rajta levő „*Collegium Turociensis*” bejegyzésből bizonyosra vehető, hogy 1586—89 közti szerzemény. Az időrendben utána következő gyarapodás a magyar történeti szempontból legjelentősebb inkunábulumnak, Thuróczi *Chronica Hungarorum*ának brünni kiadása (Ősny. 338 — H 15517). Megtaláljuk benne az adományozó nevét és az adomány idejét is: „*Collegii Turociensis Societatis Jesu donatus a Francisco Zabo, anno 1590.*” Ennek a Szabó Ferencnek a kilétéről mit sem tudunk, de Partinger Gáspárt, a sorrendben következő donátort ismerjük, a nagyszombati városi tanács tagja volt.⁴ 1616-ban ajándékozta a Könyvtárnak Nicolaus de Lyra biblia magyarázatainak négy kötetes 1487-es Koberger kiadását. (Ősny. 274–277 — H 3167). Pontosabban: Partinger neve csak az első három kötetben szerepel, de a negyedik ugyanazzal a hengerbélyegzővel készült vaknyomásos fatáblás félbörkötésben maradt ránk, a benne levő iniciálék és a rubrumozás ugyanattól a kéztől származik, s így minden bizonnyal ugyanonnan került a Könyvtárba, mint a másik három.

Ez a hat, ma is meglevő kötet az ősnymtatvány-gyűjtemény alapja. Hozzájuk csatlakozik még legalább nyolc-tíz másik, amelyekben a katalógusba való bejegyzés éve 1632, de ennél korábbi beszerzések. Bizonyítja ezt a *Collegium Tyrnaviensis* beírás, amely régiebb, mint a melléirt „*catalogo inscriptus 1632*”. Ebben az évben ugyanis újra katalogizálták az egész állományt, s a nagy folio kötetbe kötött katalógus ugyanannak a kéznek az írása, amelyik az inkunábulumokba az 1632-t jegyezte be.⁵

Ebben a katalógusban több műnél nincs kitéve a megjelenés éve, s így nem tudhatjuk, hogy 1501 előtt vagy után került ki a sajtó alól. Ezért a régi állomány megállapításánál figyelembe kell venni az 1690. évi rekatalogizálást, amikor ugyanis az impresszum adatokat és a katalógusba való első beírás évét egyaránt feltüntették mindegyik műnél.⁶

Mindkét katalogizálás elég hanyagul történt, mert sok mű hiányzik belőlük. Talán kölcsön voltak abban az időben? Például Lyra Postillájának 1487-es négy kötetes kiadása, amelyet — mint már említettem — a Könyvtár 1616-ban kapott, és még ma is őriz, az 1632-es katalógusból teljesen hiányzik, az 1690-esben pedig csak két kötettel szerepel. Számszerűleg: az 1690-es katalógusban 19 ősnymtatványt találunk (ezekből három biztosan s egy talán nincs meg ma), viszont tizenegy kötet 1690 előtt beszerzett és még ma is meglevő inkunábulum hiányzik belőle.

1632-ig a possesszor-bejegyzések és a két régi katalógus alapján az említetteken kívül még 19 inkunábulum megléte állapítható meg. Legrégibb megjelenésű Francisci de Platea *Opus restitutorum* című műve 1473-ból (H 13036). Szent Ágoston *De civitate Dei*jét két régi velencei kiadásban olvashatták a jezsuita páterek (1475: Ősny. 25 — H 2051, 1486: Ősny. 221 — H 2055). Teológiai tárgyú még a skolasztikus Petrus Tartaretusnak két egybekötött műve 1494-ből: *Commentationes in libros Aristotelis* (Ősny. 524 — H 15337) és *Expositio in summulas Petri Hispani* (Ősny. 524 — H 15334), Caracciolus nagybőjti

⁴ Dümmerth Dezső szóbeli közlése.

⁵ A katalógus kéziratári jelzete J I.

⁶ Bővebben ld. Vértessy M.: Az Egyetemi Könyvtár 1690. évi katalógusa. MKSz. 1957. 368—72. l.

szentbeszédei (Velece, 1482: H 4463), Petrus Lombardus 1500-ban kiadott Bonaventura kommentárja (Ősny. 738 — H 3543) és Baptista de Salisnak a gyóntatók részére készített kézikönyve, a *Summa casuum conscientiae* (1488: Ősny. 337 — H 14181).

Az egyházjogot négy mű képviseli öt példányban, IX. Gergely pápa törvénykönyvül használt *Decretalis* egy 1496-os (Ősny. 585 — H 8034) és egy 1500-as kiadásban (Ősny. 749 — H 8040), a kánonjog atyjaként tisztelt Gratianus 1493-as *Decretuma* (H 7912), Augustinus de Ancona műve, a *De ecclesiastica potestate* 1487-ből (Ősny. 246 — H 963) és az 1493-as *Formularium* (H 7300). Pedagógiai tárgyú Jacobus Wempheling *Isidoneus Germanicus*. (Ősny. 1026 — H 16178). Megvolt ezenkívül a középkor sokat olvasott enciklopédiája, Bartolomeus Angelicus *De proprietatibus rebus* (1485: Ősny. 201 — H 963) és egy matematikai tartalmú könyv, Ptolomaeus *Mathesis quadripartitum*ának 1493-as velenicei kiadása (Ősny. 487 — H 13544). A gyűjteményt három Ciceró kötet egészíti ki, az *Epistolae ad familiares*nek 1494-es velenicei kiadása (Ősny. 256 — H 5194), az *Orationes Philippicae* (1494: H 5194) és egy vegyes tartalmú munka (*Opera varia*, 1494: H 5340).

1633-ban egy rendkívül értékes inkunábulumot szerzett be a Könyvtár, Antoninus Florentinus *Confessionalléjának* 1477. évi kiadását, amely az ismeretlen nevű második magyar ősnymondász műhelyéből került ki (Ősny. 46 — H 1180)⁷. Ebből a XVIII. századvégi abolicciók alkalmából még két példány került ide, ezeken kívül csak a gyöngyösi ferencrendi zárda őrzött meg belőle még egy példányt.

A művek szak szerinti megoszlásából (13 kötet teológiai, 5 kánonjogi mű, 4 római klasszikus, 4 kötet pedig történelmi, természettudományi és egyéb tárgyú) nem szabad következtetni a Könyvtár szerzeményi politikájára, egyrészt azért, mert ezek az ősnymtatványok jórészt ajándékok, másrészt mert az egész állomány két százalékát sem érik el. A nyomtatási helyek (9 velenicei, 6 nürnbergi, 9 egyéb és 2 ismeretlen megjelenési helyű kötet) is legfeljebb annyit mondanak, hogy hazánkban sok velenicei ősnymtatvány forgott közkézen.

Az azonban már jellemzi a könyvtár működését, hogy a 330 év előtti 26 kötetből 20 ma is megvan biztosan és 2 talán. Ez utóbbiaknál a szóban forgó kiadás megtalálható, de bejegyzések hiányában a példány nem azonosítható. 4 kötet elveszett, ennek fele valószínűleg még 1690 előtt. (Az 1690. évi katalógus címlapja a rekatalogizálás egyik okaként éppen az elveszett könyvek nagy számát jelöli meg.) Ez a veszteségi százalék nem túl nagy. Gondoljunk csak arra, hogy — ha sokan használják — a leggondosabban őrzött gyűjteményben is keletkeznek hiányok, eltűnt, elrongyolódott könyvek. A nagyszombati jezsuita könyvtár jellegzetesen tanulmányi könyvtárként működött, anyagát használta a kollégium, a gimnázium, a szeminárium, később a nemesifjak és a szegénysorsúak konviktusa, valamint az egyetem. A legrégebbi könyvek sem kerültek külön tárbá, nem élveztek különleges védeltséget, s így együtt kallódhattak el a többi könyvvel.

1635-ben Pázmány Péter esztergomi érsek Nagyszombatban egyetemet alapított, s ezt a Jézustársaság gondjára bízta. A kollégium könyvtárának ezután a korábbi feladatok mellett az egyetem szükségletét is ki kellett elégítenie, prefektusai pedig egészen a rend feloszlásáig az egyetem tanárai közül kerültek ki. A Könyvtár életében ez a fordulat mégsem jelentett lényeges változást, funkciója csak kibővült, szerzeményezési politikájának jellege azonos maradt, a régebbi és újabb állomány háromnegyede egyaránt valamelyik teológiai szakba tartozott. A tulajdonjog jelzésére továbbra is a *Collegium Tyrnaviensis*

⁷ Soltész E.: Eine Unikum-Inkunabel der Budapester Universitätsbibl. Gutenberg Jahrbuch 1958. 59—68 l.

használták, jelölve annak, hogy a Könyvtár, ha szolgálta is az Egyetemet, nem vált kimon-
dottan egyetemi könyvtárrá.

Az 1501 előtti nyomtatványok lassú ütemben ugyan, de tovább gyarapodtak. Besze-
rezték egyebek közt 1637-ben Armandus de Bellovisu *De declaratione difficultum terminorum*
c. művének 1491-es baseli kiadását (Ősny. 418 — H 1794), 1681-ben Euklidesz *Elementa*
geometriae-jét (1482: Ősny. 115 — H 6693), 1690-ben Bonaventurától a *Perlustratio in lib-*
ros quatuor sententiarum (1491: Ősny. 424 — H 3540) és Michael de Dalentől a *Casus*
brevies Decretalium, Sexti et Clementinorum (1493: Ősny. 470 — H 4662) című kötetet, két
évvel később pedig Cassiodorus 1491-ben kiadott zsoltármagyarázatait (Ősny. 425 — H
4574).

Plinius *Historia naturalis*a, az ókori természettudományoknak ez az enciklopédikus
összefoglalása, az 1491-es velencei kiadásban (Ősny. 432 — H 13097) eredetileg a kollé-
giumban működő Mária kongregáció tulajdona volt, ennek adományozta a benne levő be-
jegyzés tanúsága szerint 1655-ben Szomori Mátyás.⁸ Valószínű azonban, hogy ezt a nem
hitbuzgalmi jellegű római klasszikust a kongregáció hamarosan a rendház központi könyv-
tárának adta át.

Az 1690-es katalógusban négy feltűnő bejegyzéssel találkozunk. Az egyik könnyen
magyarázható, mert csak egyszerű elírás. Szerepel benne ugyanis Coster jezsuita páternek
egy XV. században kiadott kötete. A szerző valójában Johannes Cassianus, akinek *De*
institutis coenobiorum című műve a katalógus többi adatának megfelelően 1485-ben jelent
meg Baselben (H 4562).

A másik bejegyzés sokkal érdekesebb. Így hangzik: „*Hungarorum Cronica. Typo Veteri.*
Venetis. 1483.” Tartalom szerint csak a *Budai krónika*ra vagy Thuróczi krónikájának vala-
melyik kiadására lehet gyanakodni, de mindkettőnek ellentmond a pontosan kitett nyomda-
hely és évszám. Thuróczi műve a Könyvtár első beszerzései közt szerepel, de ezt a kataló-
gus a T betűnél külön feltünteti „*Turoczy Johannis: Hungariae Regni historia*” leírással.
Nem lehetetlen, hogy a mondott évben valóban nyomtak Velencében egy magyar króni-
kát, hiszen a budai könyvkereskedők nem egy művet rendeltek ebben az évtizedben a lagu-
nák városának műhelyeiben. Arra is számos példát tudunk, hogy régi magyar könyvek csak
egy-egy példányban maradtak fent, és később ezek is megsemmisültek. Csupán egy évből,
1538-ból, négy ilyen sorsra jutott, Krakkóban készült könyvet ismerünk. A bejegyzést mégse
fogadhatjuk el teljesen hitelesnek mindaddig, amíg egy máshonnan felmerült adat meg nem
erősíti a velencei kiadás létét.

A katalógus még két olyan tételt említ, amelynek nincs nyoma a mai állományban és
amelyek a modern ősnymtatvány-katalógusok és bibliográfiák által regisztrált művek egyi-
kével sem azonosíthatók. Az egyik Valerius Maximus *Rerum memorabilium*-jának állítólagos
1499. évi velencei kiadása, a másik pedig így szól: „*Evangelium Matthaei et Marci Cum*
Notis SS. Patrum. Roma, 1470.”

A Könyvtár élete a XVIII. század első két harmadában változatlan keretek közt moz-
gott. A kiadásokra fordítható összeg — amennyire ezt a nagyszombati kollégium hiányos
és csak nagy tételekre felbontott gazdasági kimutatásaiból megállapítható — másfél évszá-
dad alatt nem változott lényegesen.⁹ Tekintettel arra, hogy ritkaságok beszerzését továbbra

⁸ Sodalitatis B. V. Visitantis in Collegio Soc. Jesu Tyrnav. 1655. Dono dedit Dominus Mathias Szomori.

⁹ Orsz. Levéltár. Kamarai Lt. Acta Jesuitica. A 2561. Rationes menstruae Coll. Tyrnaviensis S. J. Ab anno
1737 [— 1774]. Pajkossy Györgyné közlése alapján.

sem tekintették célnak, erre nem áldoztak pénzt. A vásárolt vagy ajándékba kapott kötetek közt annál kisebb az inkunábumok aránya, minél messzebb távoztunk időben a XV-századtól. Ami mégis bekerült az állományba, nem különös érték, s így nem érdemes tételeinkint felsorolni.

II.

A XVIII. század utolsó negyede a Könyvtár történetének legérdekesebb és legmozgalmasabb szakasza. Egymást követik az események, s ezek során a vidéki rendház aránylag kis könyvtára átalakul egyetemi és nemzeti könyvtári feladatokat ellátó jelentős állami intézménnyé.

Időrendben az első nagy változás a jezsuita rend feloszlata 1773-ban. Mária Terézia 1774. augusztus 19-én kiadott rendeletével a nagyszombati kollégium könyvtárát az Egyetemhez csatolta, s így ettől az esztendőttől kezdve név szerint is beszélhetünk Egyetemi Könyvtárról.

A királynő három évvel később elrendelte, hogy az államosított Egyetem könyvtárával együtt a felvidéki kis városkából költözzék fel az ország szívébe, Budára. A költözést nagyarányú selejtezés előzte meg: nem tartották érdemesnek az állomány értéktelen részének elszállítását. A könyveknek csak mintegy harmada került tutajokra, amelyek a Vágon és a Dunán leúszva a budai Várhegy alatt kötöttek ki, a többit — elavult műveket és több kiadásban meglevő hitbuzgalmi munkák másod- harmadpéldányait — részben a nagyszombati akadémiának hagyták, részben pedig szétszították a lelkeskedő papság között.

A Jézustársaság feloszlata után a könyvtárat két prefektus vezette. Az első igazgató Lakics György volt, de őt nagyon lekötötte egyetemi tanári elfoglaltsága, s ezért a költöztetést a második prefektus vezette, Pray György. Ismervén Pray képzettségét és a régi könyvek iránti szeretetét, bizonyosra vehetjük, hogy az ősnymtatványok közül semmi sem maradt vissza Kiskörmében, ahogy sok tornya miatt nevezték Nagyszombatot.

A selejtezéssel kapcsolatos veszteséget bőven pótolta a többi feloszlott jezsuita rendházból beérkező könyv. Egy 1774-ben kiadott rendelet ugyanis az Egyetemi Könyvtárnak juttatja ezt az anyagot.¹⁰ Beszállítása, rendezése, lajstromozása évekig tartott. A Könyvtár természetesen nem tartott meg mindent, erre szüksége sem volt, de elhelyezni sem tudta volna. A megtartás céljából kiválogatott művek közt sok volt az 1501 előtti megjelenésű.

A Helytartótanács 1780-ban megbízta a Könyvtárt, hogy a jezsuita anyagról készítsen katalógust, és dolgozzon ki javaslatot szétszításukra. A katalógust a tisztviselők és írnokok, (Bretschneider, Kovachich, Wagner, Schönvisner és Szakmári) öt hatalmas kötetben, *Index generalis librorum in bibliothecis abolitae Soc. Iesu existentium* címmel valóban összeállították,¹¹ de ez csak igen kevés ősnymtatványról ad felvilágosítást. Így például hiába keressük benne Albohazis, Arisztotelész, Avenzohar, Avicenna, Brant és más írók 1501 előtt megjelent műveit. Ezeket valószínűleg már korábban kiemelte saját használatára az Egyetemi Könyvtár.

A szerzetesi könyvanyag államosításának, az abolíciónak a története mindmáig megíratlan. Beszélük, hogy a legnagyobb értékeket az udvar Bécsbe vitette, erre azonban tárgyi bizonyítékokkal nem rendelkezünk. Érdemes lenne átvizsgálni ebből a szempontból a bécsi Nationalbibliothek ősnymtatványainak possesszor-bejegyzéseit!

¹⁰ Orsz. Levéltár. Helytartótanácsi lt. 1774/4023

¹¹ Jelzete J 94

Az Egyetemi Könyvtárba mindenesetre sok inkunábulum került, köztük nagy értékűek is, de unikumok vagy olyanok, amelyek korunkra csak pár példányban maradtak, alig. Ilyen ritkaság a *Diurnale Argentinense* (Ősny. 830 — H 6290), amely 1491 körül került ki a baseli Wenssler tipográfiából, s amelyből a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* (a továbbiakban GW) csak öt példányt ismer. A ritkaságok hiányának valószínű oka az, hogy a magyarországi jezsuita rendházak — a nagyszombatit nem említve — mind XVII. századi alapításúak, és a nagyszombatihoz hasonlóan nem ritkaságokat gyűjtöttek, hanem a rendtagok munkáihoz, tanulmányaihoz szükséges dolgokat.

Az 1780 körüli állományt csak megközelítően tudjuk meghatározni a különböző források összevetésével. A leghasznosabb adatokat a tulajdonos-bejegyzések nyújtják. A ma is meglevő kötetekben a nagyszombati törzsanyagon kívül 223-ban találjuk meg valamelyik jezsuita kollégium, rezidencia vagy missziósház nevét. Ez a szám eredetileg feltétlenül magasabb volt, mert azóta egyik-másik mű elkallódhatott, néhányat elcserélt a Könyvtár, egyet-kettőt — mint később látni fogjuk — átadott a hittudományi karnak, más köteteknél pedig kitépődhetett vagy eredetileg is hiányozhatott a régi tulajdonos neve.

A másik forrásunk Pray 1780—81-ben két kötetben megjelent katalógusa a Könyvtár ritka könyveiről.¹² Pray erősen válogat, még az inkunábulumok közül is csak a ritkábbnak ítéleteket írja le, számszerint csupán 179-et. Ezek közt 88 olyan kötet akad, amelyben — a mai állomány alapján visszakeresve — valamelyik jezsuita rendház bejegyzését olvashatjuk, 91-ben pedig semmi nyoma sincs az abolíciós eredetnek (részben régebbi nagyszombati beszerzések, részben posszessor-bejegyzés nélküli művek). Ez a szám lényegesen magasabb a régi nagyszombati állománynál, tehát feltételezhetően sok közte a jezsuita rendházakból származó, de a tulajdonos nevét nem tartalmazó mű.

A kétféle forrásból eredő szám összegéhez ($223+91=314$) eszerint nyilvánvalóan hozzá kell adnunk még legalább 30—40 olyan kötetet, amelyet Pray nem tartott érdemesnek megemlíteni, és amelynek provenienciája ismeretlen. Az egész állományt így óvatosan is legalább 350 kötetre becsülhetjük.

Az egyes rendházakban talált művekről készítették jegyzékeket, de ezek az *Index generalis*hoz hasonlóan nem nyújtanak kellő felvilágosítást. Egyikben-másikban találunk ugyan 1501 előtti nyomtatványokat, a pozsonyi kollégium terebélyes könyvet kitevő összeállításában azonban egyetlen egyet sem¹³. Egyes listák azért hasznavehetetlenek ebből a szempontból, mert nincsen kitéve bennük a felsorolt nyomtatványok megjelenési éve. Ilyen például a pozsonyi gyógyszer-táré¹⁴.

A posszessor-bejegyzések szerint az egyes rendházakból az Egyetemi Könyvtárba került kötetek száma a következő:

Besztercebánya	26
Eperjes	15
Fiume	12
Komárom	10
Lőcse	1
Pozsony	87

¹² Pray: *Index rariorum librorum Bibl. Univ. Regiae Budensis*. 1—2. pars. Buda.

¹³ Jelzete: J 10/10

¹⁴ Jelzete J 98/9

Selmecbánya	2
Sopron	28
Szokolca	3
Szatmár	2
Szepes	5
Trencsén	4
Túróc	3
Zsolna	2
Bécsi Pazmaneum	9
Egri egyházmegye bécsi papneveldeje (S. J. vezetéssel)	11
Krems	1
Triest	2
Összesen	223

Számra és értékre messze kimagaslik a pozsonyi eredetű gyarapodás, amely egymaga jóval felülmúlja a nagyszombati régi állományt. Ezek a könyvek három különböző könyvtárból származnak, a Jézustársaságnak ugyanis ott volt kollégiuma is, rezidenciája is, ezenkívül a gyógyszertárukban is állítottak fel egy kisebb válogatott gyűjteményt.

A pozsonyi kollégiumi anyag egy XVI. századi értékes magánkönyvtár maradványait őrzi. Mossóczi Zakariás nyitrai püspök sok inkunábulumot rejtő, ezernél több kötetből álló gyűjteményét 1587-ben sógorára, Kecskés Andrásra hagyta. Innen került Kecskés János nagyszombati kanonok birtokába, aki azután ezt saját könyveivel együtt 1639-ben a pozsonyi rendháznak adta.¹⁵ 18 ősnymotatványban találjuk meg Mossóczi és Kecskés János tulajdonos voltát feltüntető írást, további 7-ben pedig csupán Kecskését.

A jezsuita vezetés alatt álló Pazmaneumot és az egri püspökség bécsi papneveldejét a felosztató rendelet ugyancsak bezárta. A Pazmaneumot ugyan az 1803/04. tanévben újra megnyitották, de könyveik visszaadásáról nem esett szó. A kremsi és triesti kollégium három ősnymotatványa talán kölcsön lehetett valamelyik magyar rendházban, s annak anyagával együtt szolgáltathatták be Budára.

Gyűjtőkörileg ez az állomány nem egyezett meg egészen a nagyszombati régi anyaggal. Természetesen itt is igen sok a vallási vonatkozású munka, de akadnak szép számmal ókori klasszikusok, például a teljes görög nyelvű, öt kötetes Arisztotelész (Ősny. 612 — H 1564), szatírák, mint Brant *Stultifera navisa* (Ősny. 622 — H 3748, a csillagászati tárgyúak közül idézzük Brudzew Purbachius kommentárját (Ősny. 542 — H 3999) vagy Haly Albohazes *De indiciis astrorum*-ját (Ősny. 202—203 — H 8349) és feltűnően magas az orvosi könyvek száma. Az egész állományt nem lehet itt felsorolni — ennek semmi célja nem lenne — de legalább az értékesebb orvosi inkunábulumokból összeállítok egy csokrot:

Avicenna *Canon*a három kiadásban (Ősny. 168 — H 2218, Ősny. 735 — H 2221, Ősny. 793 — H 2197), az *Articella* című elég ritka könyv két kiadásban (Ősny. 163 — H 1869, és Ősny. 429 — H 1871) és Avenzohar *Tajsir* című műve latin fordításban ugyancsak két különböző kiadásban (Ősny. 568 — H 2187, Ősny. 615 — H 2188,) Bernardus de Gordonio *Practicája* (Ősny. 233 — H 7796), Forlivius és Dinus de Garba Avicenna kommentárjai, az utóbbi a kis példányszámban ránk maradt kiadások közt van (Ősny. 836 — R

¹⁵ Iványi B.: Mossóczi Zakariás és a magyar Corpus Juris keletkezése. Bp., 1926.

1525 és Ösny. 578 — H 6167), Ferraris de Gradibus művei *Opera medica* címmel (Ösny. 842 — H 7836), Magninus *Regimen sanitas*a (Ösny. 237 — H 10485), Nicolaus Falcutius-tól a *Sermones medicinales septem* (Ösny. 430 — H 11768), Rhasis *Commentum libri Alman-soris* című műve két kiadásban (Ösny. 161 — H 13895 és Ösny. 646 — H 13893), Serapiontól a *Liber aggregatus in medicinis simplicibus* (Ösny. 68 — H 14692), Turisanus Galenus kommentárja (Ösny. 685 — H 15684), Antonius Cermisanus *Recollectae de urinis* című Felső-Olaszországban 1475 körül megjelent munkája, melyből a GW 7 példányt ismer (Ösny. 836/a — H 4887) és Michael Savonarola három műve négy kiadásban, mégpedig az *Opus medicinae* (Ösny. 243 — H 14481 és Ösny. 647 — H 14484), a *Summa de pulsibus* (Ösny. 298—299 — H 14490) és a *Canonica de febris* (Ösny. 297 — H 14497).

Még be sem fejeződött a jezsuita abolíció tételeinek elosztása, amikor II. József császár feloszlatta a legtöbb magyarországi szerzetesrendet. Ez nem egyszerre történt, hanem folyamatosan. 1782-ben adta ki a kapucinus, kamalduli, karthausi és klarissza kolostorokat megszüntető rendelkezéseket, 1783-ban került sor a trinitáriusokra, 1784-ben a karmelitákra, 1785-ben az ágostonrendiekre, 1786-ban a pálosokra, bencésekre és 1787-ben a premonstreiekre. A feloszlátott 134 férfi és 6 női kolostor vagyona könyvtárakkal együtt állami tulajdonba került.

A szerzetek vezetősége tudhatta, vagy legalább sejthette sorsukat. A feloszlátást különféle kérdőívek kiküldése előzte meg, és szigorú rendeletek tilalmazták a rendi vagyon eltulajdonítását, elajándékozását, elpredálását, elvesztését. A rendtagok mégis — különösen ott, ahol nem volt katalógus — több helyen elvitték és elrejtették könyvtáraik értéke-sebb darabjait. Az óbudai trinitáriusok például sok könyvet bízta a kolostor patrónájá-nak gróf Zichy Miklósnénak az őrzésére.¹⁶ 1796-ban a győri bencés főapátnál a kőszegi jezsuita rendházból származó köteteket találtak.¹⁷

Ezek az esetek nem lehettek egyedülállók, de valószínűleg nem is gyakoriak, hiszen a császári rendelet ellen vétőket súlyos büntetés fenyegette, a feljelentőket pedig nevük titokban tartása mellett anyagi jutalom kecsegtette. Így feltehető, hogy a magyar szerzetes-rendek könyveik többségét valóban beszolgáltaták.

A könyvek számbavételét, rendezését, szétosztását a császár az Egyetemi Könyvtárra bízta, s ez az ősnymtatványok túlnyomó részét saját gyűjteménye számára tartotta meg.

Az egyes kolostorokban, gimnáziumokban őrzött vagy az onnan beszállított tételek-ről számos, ma is meglevő jegyzék készült. Ha azonban azt akarjuk vizsgálni, hogy mi került be az Egyetemi Könyvtár ősnymtatványtárába, akkor — a jezsuita gyarapodáshoz hason-lóan — itt is elsősorban a könyvekben levő bejegyzésekre vagyunk utalva. Az abolíciós lis-ták nem adnak kellő felvilágosítást. Példaként megemlítem a pesti pálos rendház igen gon-dosan készült katalógusát, amelyhez még szerzői mutatót is készítettek.¹⁸ A 3128 tétel és kb. 4000 kötet felsorolása közben összesen 19 ősnymtatványra akadunk, (ezek a művek ma is megvannak az Egyetemi Könyvtárban, bár egyik-másik példány nem innen szár-mazik) viszont az egyes könyvekben található beírások és ex librisek alapján a mai álló-mányban 31 kötetről állapítható meg, hogy a pesti pálosoktól származik.

¹⁶ Pálvolgyi E.: Főúri és klerikális összefogás II. József könyvtári intézkedései ellen. Tanulmányok Budapest múltjából. 14. köt. 1961. 343—363 l.

¹⁷ Tóth A.: Az Egyetemi Könyvtár a ferenci abszolutizmus korában. MKSz. 1963. 206 l.

¹⁸ Kézirattári jelezet J 13/7

A posszesszor-bejegyzések szerint a megoszlás a következő:

Pálos	208 kötet
Minorita	17 kötet
Trinitárius	11 kötet
Szervita	12 kötet
Premontrei	6 kötet
Ferences	6 kötet
Karmelita	2 kötet
Bencés	4 kötet
Összesen	266 kötet

A benedekrend könyvtáraiból, főleg a pannonhalmi apátságból származó ősnymtatványok száma eredetileg jóval többre rúgott, de ezeket később visszakapták. A szervita és minorita anyag egy-egy helyről került ide, a Sopron megyei lorettói konventből, illetve a Szent Katalinról elnevezett kolostorból.

Az egész összegnek több mint négyötödét az egyetlen magyar eredetű rend szolgáltatta be, a pálosok. Sok kolostoruk büszkélkedett nagy könyvtárral. Az innen származó inkunábulumok megoszlása rendházak szerint a következő:

Csáktornya	25 kötet
Felsőelefánt	24 kötet
Lepoglava	49 kötet
Máriavölgy	20 kötet
Nagyszombat	8 kötet
Novi	11 kötet
Pest	31 kötet
Remete	11 kötet
Kisebb kolostorok	29 kötet
Összesen	208 kötet

A bejegyzések és super ex librisek a kolostorokon kívül néhány közületet (Szakolca városa, késmárki plébánia stb.) és közel 300 személynevet őriztek meg XV.—XVIII. századi írással.¹⁹ Nagy többségükben ismeretlenek, de néhányukkal találkozhatunk a történelemben, irodalomtörténetben. Ilyenek: Gyöngyösi Gergely pálos egyházjogász és rendtörténetíró, valamint krónikájának folytatója Dombrai Márk, Oláh Miklós esztergomi érsek, a kiváló humanista, Drugeth György zempléni főispán, Lippay György esztergomi érsek, Nádasdy Ferenc, a Bécsújhelyben lefejezett országbíró, Fugger Antal, a Felvidék rézbányáinak bérelője, Kecskeméti Mihály református lelkész és író, a törökországi naplójáról ismert Révai László pozsonyivárkapitány, gyulai Tordai Zsigmond kamarai hivatalnok és író ...

Egy-egy bejegyzés elárul valamit a könyv sorsáról is. Így egy 1483-ban eladott Bibliával kapcsolatban (Ősny. 141 — H 3088) arról értesülünk, hogy 40 pfenniget fizettek érte. („Ich Adam hab diu bibliam umb XXXX pfenig von dem Her Hannes der pfarrer ist gewest . . .”) Más feljegyzésekből — s ilyen aránylag sok akad — megtudjuk, hogy valaki egy kolostornak adományozta. A bejegyzések többsége azonban a néven kívül nem tartalmaz mást. Némelyik ősnymtatványban 5—6 név mutatja a tulajdonosváltozást, az utolsó rendszeresen valamelyik kolostor, és innen került a könyv azután az Egyetemi Könyvtárba.

¹⁹ Jegyzéküket a készülő magyar ősnymtatvány-katalógus 2. kötete fogja közölni.

III.

Felmerül az a kérdés, hogy a kolostori anyag tulajdonba vétele után hány kötetre tehető az ősnymtatvány-állomány. A felelet nem egyszerű, jórészt becslésekre vagyunk utalva, bár ezek elég reális alapon nyugodnak.

Aktaszerűen, posszesszor-bejegyzések vagy abolíciós katalógusok alapján mindössze 266 kötetből állapítható meg a II. József korabeli eredet. Ha ehhez hozzáadjuk a korábban említett 350 kötetet, az állomány alig haladja meg a 600-as számot, ez pedig messze elmarad a tényleges helyzettől. A becslésnek a későbbi állapotból kell kiindulnia.

1901-ben, az akkor készült katalóguslapok szerint megállapított állomány 972 kötet. Ehhez járul még legalább 30—40 datálatlan mű. Ezeket ugyan 1901 után sorolták a gyűjteménybe, de a bennük található bélyegző jellege és a régi katalógusok tanúsága szerint már a XIX. század elején a Könyvtár birtokában voltak. A két összeg együtt kb. ezer kötetet jelent. Vegyük most figyelembe azt, hogy a rosszul dotált Egyetemi Könyvtár az egész XIX. század folyamán harminc ősnymtatványnál nem tudott többet vásárolni, és hogy az ajándékba kapott vagy vett hagyatékokban, nagyobb gyűjteményekben (Bászel, Frank, Mircse, Wenzel stb. könyvtár) csak igen gyér számban akadtak ilyen régi könyvek, ha ugyan egyáltalán akadtak. A mondottak alapján nyilvánvaló, hogy az ősnymtatvány-állománynak már a XIX. század elején meg kellett haladnia a 900 kötetet, sőt talán a 950-et is.

Honnan származhat a számítási többletként adódó 300—350 kötet? Majdnem biztos, hogy nem a jezsuita és a pálos rendházakból. Mindkét rend különös gondot fordított könyvtárai kezelésére, a beérkező köteteket gondosan állományba vették, bejegyezték a tulajdonos zárda vagy kollégium nevét, sőt a pesti pálosok külön ex librist is nyomattak. A kisebb és rendezetlenebb könyvtárú minorita, karmelita, szervita, kamalduli, trinitárius és augusztinus rendházak viszont nyilván elmulasztottak mindenféle bejegyzést. Ma, közel két évszázad távlatából az egykorú posszessorok nem állapíthatók meg, de a valószínűség amellett szól, hogy csak ezek a rendek lehettek a szóban forgó művek tulajdonosai.

Az Egyetemi Könyvtár az abolíció révén kilencszáz—kilencszázötven kötet körüli állományával az ország legnagyobb inkunábulum-könyvtára lett. A kilencszáz kötet magában véve szép és magas szám, de megdöbbentően kevés, ha az egész országra akarunk belőle következtetni. (Az alább következők Erdélyre, amely akkor külön ország volt, s ahonnan jelentős abolíciós anyag nem származott, nem vonatkoznak.)

A szórványosan fennmaradt, könyvleltárakat tartalmazó oklevelek, a könyvek gyűjtésére és olvasására vonatkozó rendi előírások és nem utolsósorban XV. századi könyvkiadásunk azt bizonyítja, hogy a magyarországi ősnymtatvány-állománynak igen tekintélyesnek, sok ezer kötetesnek kellett lenni. Ha nem lett volna nagy a könyvszükséglet, nem működött volna magyar földön két ősnymda, nem élhetett volna meg, és különösen nem folytathatott volna kiadói tevékenységet annyi budai könyvkereskedő! A könyvek túlnyomó részét a középkori alapítású kolostorok őrizték, de mind a kolostorok, mind a könyvek száma a Jagello-kori feudális anarchia, a reformáció szekularizációi, a közel két évszázados állandó török pusztítás és a szabadságharcok vérzivatarjai közt igen lepadt. A megmaradt kötetek számáról az abolíció ad némi tájékoztatást. A beszolgáltatott inkunábulumok túlnyomó részét az Egyetemi Könyvtár sajátmagának tartotta meg, a más intézményeknek átengedett másod-, harmadpéldányok száma aligha haladta meg a kétszázat.

Az állami tulajdonba vett szerzetesi könyvtárakon kívül természetesen maradtak fenn másutt is XV. századi nyomtatványok, elsősorban a püspöki könyvtárakban (eszter-

gomi Bibliotheca), a protestáns főiskolákon (Debrecen), városi gyűjteményekben (Bártfa) és elég kis számmal magánkézben.

Mindent figyelembe véve azoknak az inkunábulumoknak a számát, amelyek a XV., XVI. században is és a XVIII. század végén is magyarországi kolostorok, iskolák, intézmények és magánszemélyek kezében voltak, — ideértve az Egyetemi Könyvtárba kerülteket is — nem becslöm 1500—1700 kötetnél többre.²⁰ Ez a becslés talán nem jár messze az igazságtól, bár tudom, hogy következtetésem elég ingatag alapon nyugszanak. Ezért kíváncsós lenne, ha a további kutatások pontosabb adatokat tudnának szolgáltatni.

A XVIII. század végi és a XIX. század eleji magyarországi inkunábulum-állomány ennél jóval több, de ennek nagy hányada külföldről újabban beszerzett anyag. Szily János szombathelyi püspök például 1795-ben Kurcz Antal nevű megbízottja révén Bécsben egyszerre 96 ősnymtatványt vásárolt.²¹ Esterházy Károly egri püspök és Kollonich László kalocsai érsek külön ügynököket foglalkoztatott Bécsben, Münchenben, Rómában, hogy árveréseken ősnymtatványokat és más értékes műveket vásároljanak számukra.²² Ugyanekkor és még inkább a XIX. században a főúri és más bibliofilek sok régi könyvet vettek külföldön. Csak két nevet említek, Jankovich Miklósét és Vigyázó Ferencét. Hagyatékukból származik a Széchényi Könyvtár, illetve az Akadémiai Könyvtár inkunábulumainak tekintélyes hányada.

Az Egyetemi Könyvtár ősnymtatványai a XVIII. század végén nemcsak mennyiségükkel tűnnek ki, hanem minőségükkel is, sok ritka példány, sőt néhány unikum is akad köztük. Ilyen egy Baselben 1486 és 1491 között nyomott pálos breviárium, amely — sajnos — elején és végén csonka (Ősny. 812/a).²³ Unikum Balbus *Catholicon*-jának 288 levél terjedelmű 1492. évi velencei kiadása (Ősny. 965 — H 2262) és Laudivius Zacchiae Szent Jeromos életrajza (Ősny. 862), amely Antoninus korábban említett *Confessionallé*-jével és Johannes Han pozsonyi kanonok 1480-ban bocsájtott búcsúlevelével együtt a második magyar ősnymda három ismert terméke közé tartozik.²⁴

A gyűjtemény kötetei közül négy került ki 1470 előtt a sajtó alól, valamennyi keltezetlen. Egy közülük, Szent Ágoston *De arte praedicandij*a a mainzi Fust-Schöffner műhely terméke 1467. március előtről, (Ősny. 789 — H 1957) a másik hármat pedig az 1465—68 közti években Strassburgban nyomták. Ez utóbbiak a következők: Johannes Chrysostomus: *Homiliae super Matthaeum* (Ősny. 872 — H 5034), Szent Ágoston: *De arte praedicandi* (Ősny. 790 — H 1956) és Petrus Lombardus: *Sententiarum libri IV* (Ősny. 867 — H 10184).²⁵

Az impresszumadatok nélküli nyomtatványok szinte külön csoportot alkotnak az ősnymtatványtárban. Tulajdonosbejegyzést hiába keresünk bennük, többségük nincs említve a Pestre költözés után kezdett nagy kötetkatalógusokban, és jelentős hányaduk csak néhány levél terjedelmű. Minden valószínűség szerint abolíciós eredetűek, a beléjük

²⁰ Kötetszámról nem beszél, de hasonló következtetésre jut Borsa Gedeon. Ld: A magyarországi ősnymtatvány-gyűjtemények. OSZK évkönyve. 1957. Bp., 1958. 146—171 l.

²¹ Géfin Gy.: A szombathelyi egyházmegye története. 1. köt. Szombathely, 1922. 147—161 l.

²² Ld. Borsa i.m.

²³ Hóman B.: Pálos breviáriumok és missalék a XV.—XVI. századból. MKSz. 1914. 299—301 l. — Soltész, E.: Die Erstausgabe des Pauliner-Breviers. Gutenberg Jahrbuch. 1960. 132—140 l.

²⁴ Soltész, E.: Eine Unikum-Inkunabel der Budapester Universitätsbibliothek. Gutenberg Jahrbuch. 1958. 59—68 l.

²⁵ A négy régi ősnymtatványt megemlíti Borsa is i. m.-ben.

ütött tulajdonbélyegzőt a Könyvtár a XIX. század első felében használta. Sok köztük a ritkaság, ide tartozik az unikum Laudivius is.

A bibliográfiák általában nem tüntetik fel azt a példányszámot, amelyben egy-egy mű korunkra maradt, a katalógusok pedig csak egy vagy legfeljebb egy-két könyvtár adatairól tájékoztatnak. Kivétel e tekintetben a leőhelyeket is közlő *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*. Kiadása sajnos csak a *Federicisig* jutott el a szerzői betűrendben. Ezért egy inkunábulum ritka vagy nem ritka voltának megállapítása általában csak akkor könnyű, ha ennek szerzője, illetve tárgyi vezérszava az ABC elején van. Az alább közölt példányszámok a GW adatain alapulnak. A számok magától értetődően sokszor kisebbek a valódinál, mert a GW megjelenése óta eltelt idő alatt egyes kiadásokból újabb példányokat is fedeztek fel.

Csupán két-két példányban ismeretes — az Egyetemi Könyvtár példányát is beszámítva — Bartolus de Saxoferrato *De tabellionibus* című művének 1479 körül Rómában készült kiadása (Ösny. 933 — GW 3660), az 1476 körül ugyancsak Rómában nyomott *Ars notariatus* (Ösny. 933 — GW 2640), egy 1495 körüli *Confessionale* (Ösny. 856 — GW 7324) és az a verzálisok nélküli *Psalterium Romanum* (Ösny. 913 — BMC. IX. 209), melyet a British Museum belgiumi eredetűnek tart, Soltész Zoltánné pedig rostockinak.²⁶

Négy-négy példányban maradt korunkra Birgitta *Orationese*, amely a római Johannes Besichen műhelyéből került ki 1494 körül (Ösny. 813 — H 3212 — H 3213), Werner Rolewinck *Regula et modus vivendi saecularium canonicum*ának 1485 körüli lipcei kiadása (Ösny. 973 — Nachtr. 307) és a *Coniuratio daemonum*, a római Fritag nyomda terméke 1492—93-ból. (Ösny. 826 — GW 7382).

A Guldinbeck által 1478—80 körül nyomott *Bullae novem*nek (Ösny. 814 — GW 5731) hét, a Speyerben a századforduló idején megjelent *Ars notarius*nak (Ösny. 787 — H 1855) és Astesanus *Canones poenitentiales* Winterburger kiadásának (Ösny. 816 — H 4343) pedig tíz-tíz példányát ismeri a GW.

A ritkaságok felsorolását lehetne folytatni az ABC további betűivel, de talán az eddig említettek is tudják érzékeltetni az Egyetemi Könyvtár ősnymotatványtárának rendkívüli értékét.

IV.

II. József császár 1785-ben rendeletet adott ki az egyetemi és liceumi könyvtárakról. Állománygyarapításukra a könyvtári alapon kívül a megszüntetett és megszüntetendő kolostorok gyűjteményeit jelölte ki.

Ez a rendelet az uralkodó *célszerűségi* intézkedéseinek megfelelően természetesen nem az ősnymotatványok számának emelését célozta. A császár külön hangsúlyozta, hogy a kolostori anyagból „mindazt ki kell emelni, ami közvetve vagy közvetlenül valamelyik tárgy oktatása szempontjából jelenleg használható vagy használható lesz . . . Azok a könyvek azonban — folytatja a rendelet — amelyeknek más érdemük nincs, mint az, hogy egy bibliográfus azokat meghatározhatatlan módon ritkaságnak minősítette, mint régi kiadások a tizenötödik századból és effélék, egy egyetemi vagy liceumi könyvtár számára kétes értékűek . . . Minden, ami másodpéldány, vagy a kitűzött célnek nem felel meg, a maradékhoz tartozik, amit el kell adni.”²⁷

²⁶ Soltész, E.: Von der Herkunft eines seltenen und ohne Majuskeln gedruckten Wiegendruckes. Gutenberg Jahrbuch. 1963. 49—52 l.

²⁷ Orsz. Levéltár. 6936/1785 I. Magyarul közli: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Bp., 1963. 545—46 l.

A rendelet végrehajtása kapcsán az Egyetemi Könyvtár 1787 és 1797 közt hét árverést rendezett, s ezeken 20 031 tétel könyvet kínált eladásra. Ez a szám a többes példányokat, több kötetes műveket figyelembe véve kb. 25 000 kötetet jelentett. Könyvtárosoktól hallottam olyan nézetet, hogy a licitációkon a külföldi antikváriusok százsámra vették és vitték ki hazánkból az ősnymtatványokat. Ennek azonban épp a fordítottja igaz. A magyar főpapok, főurak és bibliofilek voltak azok, akik — mint előbb említettem — tömegével vásároltak és vásároltattak könyvtáraik számára külföldi könyvpiacra ritkaságokat.

A hét árverésről nyomtatott katalógusok jelentek meg, az eladásra felkínált művek megjelenési évének feltüntetésével.²⁸ Ezek alapján megállapítható, hogy összesen négy XV. századi mű került kalapács alá, mégpedig 1789-ben egy 1495-ös *Biblia* (H 3118), 1796-ban Antoninus *Summa theologicá*jának negyedik kötete (H 1249) és Angelus de Clavisio *Summa angelica de casibus conscientiae* (H 5388), 1797-ben pedig Institorisnak a boszorkánypörök vezetői részére írott hírhedt *Malleus maleficorum* (H 9246). Az 1789-es árverés eredményét nem ismerjük, 1796-ban egyik ősnymtatvány sem talált új gazdára, 1797-ben pedig 30 krajcárért kelt el a *Malleus maleficorum*.²⁹

A későbbi évekből még két árverésről tudunk. 1806-ban Hieronymus leveleinek 1495. évi kiadását kínálták fel vételre, de nem vette meg senki. 1826-ban azután sok könyv került kalapács alá, köztük ritka kiadások másodpéldányai is. Az árverést csupán a Könyvtár súlyos anyagi helyzete menti némileg, beszerzési kerete ugyanis mindössze évi 500 Ft. volt.³⁰

Erre az utolsó árverésre került könyvek jegyzékét a Könyvtár ma is őrzi.³¹ Fel vannak benne jegyezve az árak is, a vevők is. Ez alkalommal 1209 munkát adtak el 1 Ft. 20 krajcáros átlagáron. Köztük 12 kötet ősnymtatványt. Ezeket hárman vásárolták meg, Jankovich Miklós, a híres gyűjtő, Veszerle József, a Könyvtár első őrje és Redl J. B., akinek személyéről nem sikerült semmit sem megtudnom. Könyvtörténeti szempontból érdekes a művek jegyzéke és a vételárak alakulása:

Szerző, cím, megjelenési év	H szám	Vevő	Vételár
Angelus de Clavisio: <i>Summa angelica</i> 1488	H 5483	Veszerle	33 kr.
Gerson, Johannes: <i>Opera</i> 2—3 . pars. 1488	H 7622	Veszerle	2 Ft 02 kr.
Missale Ultramontanorum. 1480	H 11428	Jankovich	31 Ft 42 kr.
Missale Strigoniense. 1498	C 4240	Jankovich	7 Ft.
Petrus de Palude: <i>Sermones thesauri novi</i> . 1487 (végén csonka)	C 5414	Veszerle	35 kr.
Svetonius: <i>Vitae XII caesarum</i> . 1500	H 15130	Redl	4 Ft. 10 kr.
Thuróczi: <i>Chronica Hungarorum</i> . Brünn, 1488 (csonka)	H 15517	Jankovich	1 Fr. 10 kr.
Wann, Paulus: <i>Sermones dominicales de tempore</i> . 1491	H 16144	Veszerle	1 Ft. 22 kr.
Ugyanaz másik példányban	H 16144	Redl	1 Ft. 22 kr.
<i>Biblia</i> . Velence, 1480.	H 4241	Redl	3 Ft. 10 kr.
Boethius: <i>De consolatione philosophiae</i> . 1495.	H 4559	Redl	5 Ft. 05 kr.

²⁸ *Catalogus librorum, qui in Bibliotheca Universitatis Pestiensis publicae auctioni exponentur*. Pest, 1778—1797. Hét füzet, a címek nem teljesen azonosak.

²⁹ A jegyzék Kézirattári jelzete J 69

³⁰ Bővebben: Tóth A.: Az Egyetemi Könyvtár Fejér György igazgatása alatt. MKSz. 1959. 265—279 l.

³¹ Kézirattári jelzete J 69/B

(Az árakra nézve tájékoztatásul: 1826-ban 1 pesti mérő (94 liter) búza átlagára 2 Ft. 7 krajcár volt, 1 bécsi mázsa (56 kg.) szalonáé pedig 19 Ft. 30 krajcár. A használatos pénznem: 1 konvencionális forint=60 krajcár.)³²

II. József halála után azonnal megindult a harc az eltörölt rendházak visszaállítása érdekében. Az államosított könyvanyagok az Egyetemi Könyvtárba történő beszállítása és az árverések azonban változatlanul továbbfolytak. Csak 1802. április 20-án adta ki I. Ferenc rendeletét 6 bencés, 6 premontrei és 3 cisztercita rendház visszaállítására. Ugyanekkor intézkedett a még fellelhető könyvek visszaadására is. Végrehajtási utasításként a Helytartótanács elrendelte, hogy az Egyetemi Könyvtár azokat a könyveket, amelyek gyorsan kikereshetők, s amelyeknél a tulajdonjog kétségtelen, szolgáltatssa vissza. Ha azonban a visszaadás több kötetes kiadványoknál a mű megcsonkítását jelentené, a mű maradjon az Egyetemi Könyvtárban.³³ Ennek értelmében 1803 elején sok egyéb könyvvel együtt a pannonthalmi főapátság ősnymtatványai visszakérültek korábbi őrző helyükre. Csupán négy kötet maradt vissza Pesten, egy nyilván tévedésből — Turrecremata *Flos theologiae*a meghatározhatatlan német nyomdából (Ősny. 936 — H 15715), — kettő — Szent Ambros műveinek 1492. évi kiadása (Ősny. 437 — H 896) és Aquinói Szent Tamás *Summa theologiae*ja (Ősny. 54 — H 1469) — mert több kötetes mű része, a negyedikben pedig — Antonius de Rampegollis: *Biblia aurea*. (Ősny. 101 — H 13683) — tulajdonosként nem a főapátság szerepelt, hanem Himmelreich főapát.

A napóleoni háborúk idejéből érdekes adatunk van arra, hogy mit tekintettek a Könyvtár legnagyobb értékeinek. A Helytartótanács részére készült egy jegyzék arról, hogy mit szállítsanak el Pestről, ha a francia seregek veszélyeztetnék a várost. A jegyzék 28 tételben kb. 100 kötetet sorol fel, túlnyomóan kéziratokat, néhány Régi Magyar Könyvtári könyvet (Szent Pál leveleinek első magyar fordítását, Bösze János fűvészkönyvét) és csak két inkunábulumot, a *Thuróczi krónika* brünni és augsburgi kiadását.

A Pestre költözés utáni években, de még a XVIII. században, a szerzetesi könyvtárakból származó könyvtömeg rendezésével, katalogizálásával, szétosztásával, árverezésével foglalkozó kis létszámú személyzet arra is tudott időt találni, hogy az ősnymtatványokat külön katalógus formájában számbavegye.³⁴ Benne a műveket időbeli, egy-egy éven belül pedig a szerzők betűrendjében sorolják fel. Az első tétel, egy 1466-os Livius kiadás téves bejegyzés, ugyanazzal a kézzel ott van mellette a helyesbítés is: 1476. Így a legrégebb nyomtatványként Cicerónak 1470-ben Velencében kiadott *Epistola ad Brutum*... című, a Könyvtárból azóta eltűnt műve szerepelt. —(H 5214). A felsorolás nem teljes, összesen 226 művet vesz jegyzékbe, ebből 34 tétel 1480 előtti megjelenésű, 95 1481—90, 97 1491—1500 közötti, 68 pedig a XVI. században (1501—38) került ki a sajtó alól. 1503-ig rendszeren van vezetve, a végén pedig évről-évre nélkül találunk egy sereg 1481—1538 között kiadott művet. Akadnak köztük olyan inkunábulumok, amelyek ma már nincsenek a Könyvtár birtokában. Ezek feltehetőleg a bencéseknek visszaadott kötetek.

Egy vagy két évtizeddel később, a XIX. század elején új ősnymtatvány-katalógus készült. Ez 325 művet sorol fel, ami valamivel több kötetet jelent. Tehát ez a lajstrom is — az előzőhöz hasonlóan — csupán az anyag egy részét veszi számba.³⁵

³² Adalékok Magyarország nyers terményeinek ártörténetéhez. Bp., 1873.

³³ Tóth A.: Az Egyetemi Könyvtár a ferenci abszolutizmus korában. MKSz. 1963. 207 l.

³⁴ Kézirattári jelzete J 38

³⁵ Kézirattári jelzete J 63

A két katalógusból nem szabad következtetni külön tár felállítására. Ezt bizonyítja egyrészt a második jegyzék címe, amely szerint csak az általános katalógus alapján írták le az ide tartozó munkákat (*Elenchisatio librorum saeculi XV^{ti} et XVI^{ti} prima typographiae incunabula exhibentium ex catalogo universali*), és még inkább a raktári jelzet, annak a szekrénynek és annak a sornak a megjelölése, ahol a könyv található. (Az egyedi jelzetet a Könyvtárban csak 1875 után vezették be. A katalógusban megadott szekrényszámok azonosak az egyéb, nem ritkaságtári munkák tárolására használt szekrényekével.)³⁶

V.

A XVIII. század végének államosítással, kétszeri költözéssel és a nagyarányú abolíciós anyag adminisztrálásával járó mozgalmas korszaka után a Könyvtár életében csendes időszak köszöntött be. Ennek egyik legjellemzőbb tényezője a szegénység. Megnyilvánult ez már az elhelyezésben. A túlsúfolt, a szó legszorosabb értelmében összedüléssel fenyegető épületben a polcokon egymás mögött kettős-hármas sorban álltak a könyvek. Tóth András a korszak történetéről írott tanulmányaiban jellemzően világítja meg a jobb anyagi ellátottsáért vívott eredménytelen vagy csak igen szerény eredményeket elérő meg-megújuló küzdelmet. A beszerzési keret 1830-ig évi 400, 1859-ig 1000 és 1871-ig 5000 Ft. Ebből az összegből még a legfontosabb, legjelentősebb új könyveket sem lehetett megvásárolni. Egy 1858-ban tartott könyvtárvizsgálat hivatalosan is megállapította, hogy a könyvvállomány lemaradása az általános szinttől 1790 óta folyamatosnak mondható.³⁷ Ilyen körülmények közt XV. századi ritka könyvek vásárlásának még a gondolata sem merült fel.

A XIX. század elejére tehető az egyetemi könyvtárhálózat kialakulásának kezdete, a Csillagvizsgálóban levő, a fűvészkerti, az Állatorvosi Intézeti és a hittudományi kari fiókkönyvtár létesítése. Ősnyomtatvány vonatkozásban csak az utóbbi érdekes. A központi könyvtár ugyanis, amely az 1500 előtti műveket nem különleges ritkaságnak tekintette, hanem — s ezt ismételtén hangsúlyozni kell — különösebb korlátozás nélkül olvasható könyveknek, egyéb könyvekkel együtt kb. 30—35 ősnyomtatványt is átadott a hittudományi karnak. A Kar szoros szervezeti összefüggésben állt a központi papneveldével, könyvtáruk is közös volt, s a szemináriumi könyvtáros kezelte az Egyetemi Könyvtár által használatra átadott műveket. 1949-ben azután, mikor a teológiai kar önálló főiskola lett, az átadott ősnyomtatványok egyetemi jellege végleg megszűnt.

1875-ben készült el a Könyvtár mai épülete. Alapozása közben egy római kori befalazott feliratos kőre, egy Hunyadi címerrel díszített kapuzatcsúcsra és egy Mátyás király palotájából származó oszlopfőre bukkantak. Ezeket egy Békásmegyeren kiásott római oltárral, melyet Reguly Antal könyvtárőr adott a Könyvtárnak, felajánlották a Nemzeti Múzeumnak. A Könyvtár cserébe Bornemissza prédikációinak három kötetét kapta és két ősnyomtatványt, az első magyar földön nyomott könyvet, a *Budai krónikát* (Ősny. 10 — H 4994) és a *Constitutiones incliti regni Hungariae* című 1490 előtti törvénygyűjteményt (Ősny. 827 — C 1757). Ez a csere volt Toldy Ferenc igazgatóságának utolsó fontosabb cselekedete, hat nappal nyugdíjaztatása előtt.³⁸

³⁶ Ld. Vértesy M.: Szinnyi József és Horvát Árpád. Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. I. Bp., 1962. 98—99 l.

³⁷ A Rectori Hivatal iratai 1875/58—374. Idézi Tóth A.: Az Egyetemi Könyvtár és a magyar tudományos élet 1849—1876. 465 l.

³⁸ EK irattára, szám nélkül.

Az új épületbe költözéssel megszűnt a nyomasztó helyhiány, lehetővé vált a ritkaságoknak és elsősorban a XV. századi nyomtatványoknak különválasztása a törzsanyagtól. Szilágyi Sándor igazgató Kudora Károlyt őrt bízta meg az újonnan felállított ősnymotatványtár rendezésével, katalogizálásával, s ő 1881-ben el is készült munkájával.

Szilágyi a katalógust ki akarta adni, de kétszer is elhalasztotta a nyomdába adást, 1881-ben azért, mert a többi anyag rekatalogizálása során egyre újabb és újabb inkunábulumok bukkantak fel, 1888-ban pedig az időhatárnak 1520-ig való kiterjesztését tervezték.³⁹ Ez meg is történt — az 1501—1520 közt megjelent művek részletes és betűhív leírásokat tartalmazó címfelvételeinek egy része ma is megvan — de 1901-ben, mikor Dedek Crescens Lajos újból rendezte a tárat, visszatértek a nemzetközileg elfogadott 1500 évhez.⁴⁰ Az inkunábulumokat 1—960 sorszámú jelzettel látták el, 7 szám tévedésből üresen maradt. Az állomány ekkor 953 mű volt 972 kötetben.

1907-ben Ferenczy Zoltán igazgató jelentette a Vallás és Közoktatási Minisztériumnak, hogy a katalógus készen áll, kéri a nyomtatás engedélyezését.⁴¹ A szükséges költségeket ekkor nem sikerült biztosítani, pár évvel később pedig az első világháború kitörése hiúsította meg végleg a szép tervet. A nyomdakész kézirat közben elveszett vagy ismeretlen helyen lappang.

Még az első világháború előtt, 1904-ben kezdődött meg Németországban a nemzetközi ősnymotatvány-katalógusnak, a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*nek előkészítő munkája. Ebben később saját országuk ősnymotatványinak feldolgozásával külföldi könyvtárak is bekapcsolódtak. A magyar könyvtárak inkunábulumait — és ezekkel együtt természetesen az Egyetemi Könyvtárat is — a Könyvtár egyik tisztviselője, Fitz József dolgozta fel. A *Gesamtkatalog* szerkesztője a Preussische Staatsbibliothekban székelt. Így szerzett ez a berlini könyvtár tudomást arról, hogy Antoninus *Confessionale*jének 1477. évi kiadásából — melyet különben tévesen a nápolyi Moravus nyomda termékének tartottak — csak az Egyetemi Könyvtárnak van példánya, mégpedig három példány két variánsban. (Azóta a gyöngyösi ferencendi zárdában is felfedeztek egy példányt.) A Staatsbibliothek kezdeményezésére az Egyetemi Könyvtár az egyik példányt elcserélte négy másik 1500 előtti nyomdatermékkel, mégpedig Rolewinck *Fasciculus temporum*ának 1477. évi kiadásával (Ősny. 53/a — H 6921), Guido de Baysio *Rosarium decretum*ával (1481: Ősny. 82/a — H 2717), Schussenried *Modus legendi abbreviatur*ásával (1488: Ősny. 341/a — H 11484) és Nicolaus de Cusa *Tractatus variij*ének 1488 körüli kiadásával (Ősny. 889/b — H 5893).⁴²

A tár a századfordulótól a felszabadulásig kb. 110 kötettel gyarapodott. Az új besorolások jelentős része azonban nem új szerzemény, hanem a rendes raktárban talált, részben még az abolíció idejéből származó keltezetlen művek, amelyeknek ősnymotatvány voltát felismerték a ritkaságtár vezetői, időrendi sorrendben Dedek Crescens Lajos, Hóman Bálint, Fitz József és Domanovszky Ákos. Ekkor osztották az ősnymotatvány-gyűjteménybe többek közt a már említett unikum pálos breviáriumot is.

A kevés újonnan vásárolt kötet közül a legértékesebb a Bárlám és Jozefát legenda német fordításának 1476 körül Anton Sorg nyomdájából kikerült, korunkra összesen tíz példányban maradt kiadása (Ősny. 830/a — H 5916).

³⁹ A budapesti Kir. M. Tud. Egyetem Könyvtára címjegyzéke. 6. köt. 1882. IV. l. és 12. köt. 1888. IV. l.

⁴⁰ U.o. 26. köt. 1902. VII. l.

⁴¹ U.o. 32. köt. 1908. V. l.

⁴² EK. irattár. 388/1927.

A Könyvtár vezetősége az egész ritkaságtárat 1943-ban az épület alagsorában levő óvóhelyre vitette le, és ott őriztette 1946-ig. Mindegyik kötet épségben maradt.

1947 nyarán az Egyetemi Könyvtár kilenc, részben orvosi tartalmú inkunábulumot cserélt el az akkor még magánkézben levő keszthelyi Festetich könyvtárral. Ezek egyike sem ritkaság, mind másodpéldány volt, s a legtöbbből más 1500 előtti kiadást is őrzött az ősnymtatványtár. A cserébe kapott mű azonban a kódexgyűjteményt gyarapította: egy 1520 körüli kartularium ez, amely hetven magyarországi pálos kolostor kiváltságlevelét és a pálosokra vonatkozó legfontosabb okleveleket, pápai bullákat, királyi privilégiumokat tartalmazza.⁴³

A felszabadulás utáni beszerzések közül kiemelendő Alexander Cortesius műve, a *De laudibus Matthiae Corvini poemation* (Ősny. 828/a — H 5774) egyrészt magyar vonatkozása, másrészt ritka volta miatt. (A GW tíz példányról tud.) A Könyvtár 1948-ban vásárolta 29 ősnymtatvánnyal, RMK művel és egyéb régi könyvvel együtt 2800 forintért.

Az ősnymtatványtár állományát az 1949-ben megtartott revízió 1089 kötetben állapította meg. Utána 11 kötet átkerült más gyűjteménybe (RMK, vetustissima), mert a GW és egyéb katalógusok alapján 1500 utáni kiadásoknak bizonyultak. Ilyen az az Ősny. 971 jelzetű három részből álló unikum-iskoláskönyv, amely Borsa Gedeon megállapítása szerint a bécsi Winterburgernél készült 1508—1514 közt. Barletius Marinus *De vita et gestis Scanderbegi* című munkája a kolofon szerint B[ernardinus de] V[italibus] kiadásában MCCCCXCIII-ben jelent meg. (Pellechet 1848) Mégis át kellett a vetustissima gyűjteménybe számozni (Vet. 13/35), mert a nyomdász csak 1508-ban kezdett dolgozni. A kolofonban közölt év csakis sajtóhiba lehet és helyesen nyilván MCCCCXCIII-ra (1513) tehető.

Ezzel egy időben a nagyraktárból tizennégy kötetről meg lehetett állapítani a XV. századi eredetet. Közülük külön említést érdemel az 1500 körül Johann Prüss kiadásában megjelent fekete-vörös nyomású, kifogástalan állapotú *Agenda* (Ősny. 1013 — GW 455), melyből a GW három példányt tart nyilván, a két példányban meglevő 1488-as cseh Biblia (Ősny. 1027 és 1028 — H 3161) és az 1483 körül Nicolaus Kesler által nyomott *Meffret* kötet (Ősny. 166/a — Collijn: Uppsala 1025). Valószínű, hogy a nagyraktárban még mindig rejtőzik egy-két inkunábulum, viszont az ősnymtatványtárból sincsenek még mind kiktatva a korábban ősnymtatványnak tartott, de valójában XVI. századi kiadások.

Unikum voltuk miatt további értékes gyarapodást jelent néhány könyvtárlából kiázta-tott egyleveles töredék. Ilyen Johannes Glogoviensis 1498-ra szóló latin nyelvű és 1499 körüli német nyelvű *Signatiója*, mindkettő Winterburger kiadvány (Ősny. 627 és 863).⁴⁴

1949 óta a Könyvtár tizenhárom inkunábulumot vásárolt. Másfél évtizedes időszakokban számolva, a vétel útján történő gyarapodás sohasem volt, még megközelítően sem ilyen nagy. A vett művek közt található Verdena *Sermones Dormi secure dominicalese*, melyet Baselben adtak ki (Ősny. 1012 — H 15956), Pavini *Defensorium canonisationis Sancti Leopoldi* című, 1491—93 közt megjelent műve (Ősny. 1014 — H 12536) és Albertus Magnus az eucharisztiaáról szóló szentbeszédének 1494 körüli strassburgi kiadása (Ősny. 767/a H 452).

Az Országos Könyvtárügyi Tanács állománygyarapítási és könyvforgalmi szakbizottságának 1960 június 30-án hozott döntése szerint az ősnymtatványok szétosztásánál elsőnek a Széchényi Könyvtár igényelhet, másodiknak pedig az Egyetemi Könyvtár. Ennek ér-

⁴³ EK. irattár 198/1947. A kartularium jelzete Cod. Lat. 115.

⁴⁴ Ld. Borsa: Beiträge z. Bibl. d. Drucke v. J. Winterburger. Das Antiquariat. 1956. 17—18. Nr.

telmében az 1952—54 közt állami tulajdonba vett inkunabulumok közül 1962 végén tizenegyet kapott a Könyvtár, nagyobbára nem különösebb értékű műveket. A legkorábbi megjelenésű köztük II. Pius pápának Mahomed szultánhoz intézett levele, amely 1470 körül jelenhetett meg Kölnben (Ősny. 1019 — H 8445). Értékes lenne az 1485-ös passau-i *Herbarius* (Ősny. 203/ab — H 8445), ha nem lenne nagyon csonka, de így is kiegészíti részben a Könyvtár egy régebbi, ugyancsak csonka példányát.

Az eredeti kötetek közt néhány hasonló kiadás is található, köztük a 42 soros Bibliának a lipcsei Insel Verlag által kiadott facsimiléje, amely maga is ritkaságnak számít.

Az Egyetemi Könyvtár ősnymtatványtárának állománya jelenleg 1130 kötet, nagyjából ugyanannyi, mint az Akadémiai Könyvtáré és kisebb, mint a Széchényi Könyvtáré. Az itt őrzött nagyszámú ritkaság miatt azonban értékre nézve ma is megőrizte vezető szerepét a magyarországi gyűjtemények között.

DIE GESCHICHTE DER INKUNABELSAMMLUNG DER BUDAPESTER UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK (ZUSAMMENFASSUNG)

Von den drei ungarischen Bibliotheken, die über einen Inkunabelbestand von mehr als tausend Bänden verfügen, reicht nur die Geschichte der Budapester Universitätsbibliothek in die vergangenen Jahrhunderte zurück. Bezüglich der Geschichte ihrer Inkunabelsammlung haben wir zwei Hauptquellen, die Eintragungen der Besitzer in den einzelnen Bänden und die Kataloge. In letzter Beziehung ist unsere Lage günstig, da der Bibliothek seit 1632 alle Kataloge erhalten blieben.

Die in der Mitte des 16. Jahrhunderts entstandene Bibliothek gehörte ursprünglich zum Jesuitenkollegium in Nagyszombat (Tyrnau). Als Erzbischof Péter Pázmány 1635 die Universität gegründet hatte, stellte er die Bibliothek des Kollegiums in deren Dienst. Der Inkunabelbestand betrug damals 25 Bände und wurde anfangs nur langsam bereichert. Dies ist dem Umstand zuzuschreiben, dass die Bibliothek seit ihrer Gründung bis zum heutigen Tage zu Studium- und Forschungszwecken dient. Sie hatte keine Mäzenen, ihr engbemessener Anschaffungsrahmen ermöglichte es nicht, teure Raritäten zu kaufen.

Eine entscheidende Änderung haben erst die letzten Jahrzehnten des 18. Jahrhunderts mit sich gebracht. Die Bibliothek wurde damals zusammen mit der Universität erst nach Buda, dann nach Pest übersiedelt, nach der Auflösung des Jesuitenordens (1773) verstaatlicht und erhielt auch die Inkunabeln der übrigen Jesuitenklöster, insgesamt mehr als zweihundert Bände. Joseph II. löste in den Jahren 1782—1785 die meisten Orden in Ungarn auf. Ihre Bücherbestände hatte die Universitätsbibliothek aufzunehmen und unter verschiedenen Anstalten zu verteilen, natürlich mit der Befugnis, die nötigen Werke selbst zu behalten. Dadurch vermehrten sich die Wiegendrucke wiederum beträchtlich. Die Zunahme betrug wahrscheinlich mehr als 550 Bände, obwohl sich aus den Eintragungen der Besitzer der abolitive Ursprung nur bei 258 Bänden mit Gewissheit feststellen lässt. Im Material befinden sich einige Unika und heute seltene Ausgaben, grösstenteils undatierte Drucke von beschränktem Umfang.

Unter den älteren Besitzern befinden sich in den Inkunabeln Namen von nahezu 300 Personen, darunter auch geschichtlich bekannter Persönlichkeiten, doch in der Mehrzahl von unbekannten kleinen Leuten.

Aus dem Duplumbestand der Ordensbibliotheken veranstaltete man mehrmals Auktionen. So kamen 1826 auch 12 Wiegendrucke unter den Hammer.

Die Inkunabeln wurden in der Universitätsbibliothek lange Zeit mit den übrigen Büchern gemeinsam verwahrt, die Sondersammlung besteht erst seit 1880, als die Bibliothek in ihr heutiges Gebäude einzog. Ihr Katalog sollte auch im Druck erscheinen, doch wurde dies zuerst durch Geldmangel und später durch den ersten Weltkrieg verhindert. Der Bestand betrug zur Jahrhundertwende 949 Werke, in 968 Bänden.

Der damalige Leiter der Raritätensammlung, Dr. József Fitz beteiligte sich tätig an der Redaktion des Gesamtkatalogs der Wiegendrucke: er bearbeitete das Inkunabelmaterial der ungarischen Bibliotheken. Auf Grund seiner Anmeldungen kam es auch zu einem Austausch zwischen der Budapester Universitätsbibliothek und der Preussischen Staatsbibliothek.

Der zweite Weltkrieg verursachte der Sammlung keine Verluste. Bei der nachfolgenden Neukatalogisierung entdeckte man, dass einige Werke nach 1500 gedruckt wurden, doch stellte es sich von ungefähr ebenso vielen anderen Werken der Bibliothek heraus, dass sie aus dem 15. Jahrhundert stammen. Seit 1945 hat sich der Bestand durch Kauf und Schenkung um 25 Bände vermehrt und beträgt zur Zeit 1130 Bände.